

Ключевые слова: демократия, постдемократия, контрдемократия, дисфункциональность, дефектность институтов

Shapovalenko M. Crisis of Traditional Democracy VS "Contrademocracy"

The article deals with the crisis of traditional institutions of democracy in the context of globalization. *Emphasized the presence of defects and dysfunctional democratic institutions in the West. The definition of defects and dysfunctional democratic institutions following the crisis related to the natural features of modern capitalist production, unable to overcome social differentiation analyzes new concepts "kontrdemokratiya", "post democracy", regarded as an attempt to reach a new level of scientific understanding of the mechanisms of traditional institutions in terms of global challenges as terrorism and migration flows. Underlined, these trends negatively influence the post-communist transformation.*

Keywords: democracy, postdemocracy, kontrademocracy, dysfunctional, defective institutions.

УДК 342.8:305(477)

Карнаух А. А., Янковська А. О.

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВИБОРЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті аналізуються основні проблеми розвитку та функціонування гендерної рівності у виборчій системі. Розглядаються актуальні питання гендерної політики в державі, аналізуються основні причини та передумови гендерного дисбалансу в суспільстві, зокрема в політичній сфері.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерне квотування, гендерна політика, гендерна демократія, виборчі системи, вибори.

Гендерна рівність - рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. У політичному аспекті гендерна рівність постає як показник демократизації та цивілізованості суспільства. Забезпечення гендерної рівності в українській політиці та механізмах прийняття рішень у представницьких органах влади відбувається різними шляхами.

Основним способом збільшення кількості жінок у владі є вибори. Адже вибори є невід'ємною ознакою демократичного суспільства, а демократія невіддільна від виборів. Тож, в умовах спрямування світової політики на всебічну демократизацію, гендерний аспект у політичному контексті набуває досить важливого значення [2, 3].

Значний вклад у дослідження проблеми гендерної рівності та гендерної політики зробили такі вчені як Т. Бендас, М. Богачевська-Хом'як, Н. Грицяк, Д. Ісламова, Дж. Елштайн, Л. Кобилянська, К. Левченко, Т. Мельник, М. Пірен, О. Скар, Р. Хоф, О. Ярош та інші.

Традиційно виборчі системи поділяються на мажоритарні, пропорційні та змішані. В основі мажоритарної системи лежить принцип більшості. Мажоритарна система має свої види: система двох турів та альтернативне голосування. Цей вид виборчої системи продукує можливості і водночас перепони для встановлення гендерної рівності в суспільствах:

- надає можливості висувати свою кандидатуру кожному, незалежно від статі і політичних переконань;

- кандидат має право проводити постійну роботу з виборцями та виконувати виборчі обіцянки (особливо жінкам, це дає змогу вільно обирати найгостріші проблеми своїх виборців і спиратися на певну соціальну групу);

- сприяє формуванню досвідчених політиків на різних рівнях у розвинутих державах та країнах, які розвиваються.

Разом з тим мажоритарна система створює певні загрози для просування гендерного підходу – потребує значних фінансових ресурсів або ж використання адміністративного ресурсу [7]. Пропорційна система передбачає голосування за списками партій, що означає

виділення багатомандатного округу або кількох округів. На думку деяких західних дослідників, перевагою пропорційної системи є можливість політичних партій регулювати представленість національних і релігійних меншин та гарантувати їхню участь у владних органах різних рівнів, вводячи їх до виборчого списку партії. Окрім того, на думку М. Дюверже, така виборча система стимулює розвиток партійної системи [4, с. 300].

Досить багато науковців (Т. Мельник, Л. Кобилянська, О. Ярош та інші) працювали і працюють над проблемою гендерної рівності, над гендерною типологізацією виборчих систем, і виділяють такі типи:

1. Відкрито дискримінаційні виборчі системи

До даного типу відносяться країни радикально мусульманського віросповідання, тому що саме в цих країнах можливість бути обраним є лише у представників однієї статі (чоловічої), а жінки лишаяються осторонь виборчого процесу. Такі дискримінаційні норми законодавчо закріплені.

2. Латентно дискримінаційні виборчі системи

Даний тип характерний для держав, де офіційно відсутня дискримінація за ознакою статі, але у суспільстві існують латентні переваги представників однієї статі та обмеження для іншої.

3. Трансформаційні виборчі системи (від латентно дискримінаційної до гендерно чутливої виборчої системи)

Зазвичай даний тип виборчої системи підходить державам з перехідною демократією. В законодавстві закріплена рівність обох статей, серед посадовців може точитися дискусія щодо механізмів і способів збільшення відсотка жінок у представницьких органах, проте кількісний і якісний показник представленості дискримінованої групи доволі низький.

4. Гендерно чутливі виборчі системи

Виборчі системи мають квоти, ці механізми дають можливість представникам статі, кількість якої менша в органах влади, бути обраними через законодавчо закріплену відсоткову квоту. Відповідно збільшується кількісне представництво статі, меншої за кількістю в органах влади, однак це не гарантує якісних змін у політиці гендерної рівності.

5. Гендерно сталі виборчі системи

В основі даного типу виборчої системи лежить рівність та вільна конкуренція серед кандидатів та партій, яка ґрунтується на високій культурі громадян. Їх вибір залежить не від статі, а від політичної діяльності, досвіду та результатів роботи політичної сили чи кандидата. Така система може існувати в державах з розвиненою демократією або в державах, де існувала або існує практика «позитивної дискримінації». Відповідно, у результатах виборів існує збалансоване гендерне представництво груп [10, 11].

Гендер є не лише біологічною властивістю, притаманною чоловікам та жінкам, це ще й соціально сформовані властивості чоловічого та жіночого начала. Важливу роль у моделюванні умов життя відіграє держава та соціально-політичні інститути, які інституціонально впливають на збереження і відтворення того чи іншого статусу [8]. Саме держава і суспільство, керуючись традиціями та історією свого розвитку, визначають гендерні стереотипи, які домінують в соціумі в ту чи іншу епоху. І як наголошують дослідники гендерних проблем: «Держава відповідає за впровадження ідеї гендерної паритетності в сучасних умовах. Саме вона має ухвалювати програми розвитку, які спрямовані на досягнення гендерного балансу. Для цього необхідно виробити державну гендерну політику, яка має відповідати сучасним соціально-економічним та політичним реаліям» [13, 14].

Як свідчать історичні факти, боротьба за визнання виборчих прав жінок точилася з 1788-го, а досягла позитивного результату лише у 1995-му, коли цим питанням почали опікуватися ОБСЄ [15, 16]. У принципі, надання виборчих прав жінкам відображає рівень економічного, політичного й соціального розвитку країни. За своєю суттю вибори покликані служити демократії, а відтак головне суспільне призначення виборів – відображати погляди і волю громадян, забезпечувати представництво основних груп населення в органах влади і

сформувати ефективний уряд. В такому уряді повинні бути молодь, жінки, чоловіки, представники різних релігійних конфесій, етнонаціональних груп, професійна еліта тощо.

На думку Н. Грицяк, «державна гендерна політика – це такі дії органів державної влади з вирішення суспільних проблем, які найбільш оптимально сприяють реалізації інтересів жінок і чоловіків, вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме:

- 1) однакового суспільного статусу жінок і чоловіків;
- 2) однакових умов реалізації прав людини як жінкам, так і чоловікам;
- 3) однакової можливості використання соціальних та економічних ресурсів для жінок і чоловіків;
- 4) однакових можливостей для жінок і чоловіків робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний і культурний розвиток;
- 5) однакового права для жінок і чоловіків мати рівну користь від результатів їх діяльності» [4].

М. Малишева пропонує три основні шляхи формування гендерної політики: перший – найвищими посадовими особами; другий – створення диференційованих умов найму і використання робочої сили на ринку праці; третій – у сім'ї, яка відтворює гендерні стереотипи за традиційними соціальними ролями в суспільстві [9].

В українському законодавстві визначено основні норми гендерної демократії: закріплення у Конституції України принципу рівності прав жінок і чоловіків; спеціальні заходи, які дають можливість жінкам поєднувати працю з материнством тощо; забезпечення державою механізму реалізації прав людиною, в тому числі забезпечення гендерного паритету [1, 11].

Однак, в українському законодавстві немає жодних вказівок на можливість порушення гендерної рівності, а відтак є проблемою дотримання її принципів, тому що нормативні акти не передбачають механізми реалізації зобов'язань держави. Хоча Україна в гендерному контексті є унікальною країною: майже половину робочої сили становлять жінки, займаючи низькооплачувані посади, загалом, в сфері послуг, суспільство не може вплинути на гендерну ситуацію і жінки залишаються на периферії політичного і суспільного життя.

У свій час жінка-парламентарій з Буркіна-Фасо зазначала, що: «Те, що ти жінка – вже є перешкодою само по собі, особливо у поєднанні з соціокультурним тиском патріархальної системи» [19, с. 19].

Відповідно основними перешкодами для потрапляння жінок у політику є:

- недостатня матеріальна і фінансова підтримка;
- малий відсоток довіри серед населення;
- популяризація обмеженості сфери діяльності жінки сім'єю та господарством;
- недостатній рівень підтримки політичними силами.

Стосовно цих перешкод – відсоток жінок у політиці значно менший за відсоток чоловіків, це підтверджується власними спостереженнями, які наводимо в таблиці.

Кількісний склад депутатів Верховної Ради України

	II скликання (1994 р.)	III скликання (1998 р.)	IV скликання (2002 р.)	V скликання (2006 р.)	VI скликання (2007 р.)	VII скликання (2012 р.)	VIII скликання (2014 р.)
Усього	415	448	450	450	450	445	422
Чоловіків	396	412	426	411	418	402	375
Жінок	19	36	24	39	32	43	47
<i>Відсоток</i>	4,5	8	5,3	8,7	7,6	9,9	11,1

За даними Міжпарламентського союзу, за рівнем представництва жінок у вищих представницьких органах влади у світі, виокремлюють кілька груп:

- країни-лідери політичного представництва жінок-парламентарів 30-45 %;
- гендерно-перспективні країни, де 15-30 % жінок-парламентарів;
- країни з високою гендерною диспропорцією, де 10-14,9 % жінок-парламентарів;
- країни з безумовним домінуванням чоловіків, де жінок-парламентарів 5-9 %;
- країни з винятково низьким представництвом жінок, до 5 %;
- країни з «чоловічим» парламентом, де жінок немає [7, 20].

Відповідно до цих даних, Україна вийшла на новий рівень гендерної рівності в представницьких органах, видніється чітка динаміка зросту довіри до жінок, однак ще зарано говорити про безпрецедентний успіх у рівноправному керуванні країною.

У світовій практиці визнаним методом досягнення гендерної рівності в політичній сфері є так зване, гендерне квотування. Термін «квота» застосовується у правничій і політологічній літературі як виборчий коефіцієнт і визначається як найменша кількість голосів, необхідна для одного депутатського місця в даному виборчому окрузі [12, 18].

Виокремлюють квотування «тверде» та «м'яке». «Тверда квота» - фіксована норма представництва, коли чітко визначено кількість місць. Такі квоти фіксуються у конституціях, законах про вибори, політичні партії тощо. «М'яка квота» - це обов'язкова участь у конкурсі на одне місце представників двох статей [10, 20]. Тобто під гендерним квотуванням розуміють забезпечення 30-40 % жінок серед кандидатів на виборчі посади.

Практика квотування має застосовуватися в синтезі з виборчою системою, інакше дані квоти будуть малоефективними та безрезультатними. Головна умова ефективної роботи квот – тип виборчої системи [5, 6]. Розглядаючи механізм гендерного квотування в різних країнах світу – найбільш ефективним цей механізм є у країнах з пропорційною виборчою системою. Однак потрібно розуміти те, що гендерне квотування не вирішує всіх питань щодо дискримінації жінок у політиці, проте правильно вибудований механізм може призвести до значних прогресивних кроків стосовно жіночого представництва у політичній сфері.

Також цікавим фактом є те, що проблему гендерної рівності жваво обговорюють представники різних структур, але, як свідчать соціологічні дослідження, ці питання не викликають особливої уваги громадського загалу. Більшість громадян не звертає уваги на співвідношення кількості чоловіків і жінок у партійних списках. Значно більший інтерес у них викликають програми, гасла, імена лідерів тощо.

Існує чимало способів збільшення представництва жінок у державних органах влади та місцевого самоврядування, деякі з цих способів наводять вітчизняні вчені:

1. Забезпечення пропорційного представництва представників обох статей на рівні конституцій.

Закріплення гендерних квот може призвести до збільшення представництва жінок у парламенті, однак для цього необхідний чіткий механізм впровадження. Гендерну рівність неможливо утвердити без злагоджено функціонуючих структур політичної влади. Національний механізм є багатограним і специфічним, тому існування статті в Конституції не забезпечує автоматичної можливості користуватися даним привілеєм. Крім того, ці механізми змінюються залежно від часу, традицій суспільства, можливостей і волі політичної влади.

2. Прийняття спеціальних законів.

Надалі потрібне прийняття законів про гендерну рівність. Так вчинило багато країн, Україна не стала винятком, 8 вересня 2005 року був прийнятий Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який 1 січня 2006 року набув чинності.

3. Ведення квот у виборче законодавство.

Механізм досягнення гендерної рівності – виборче законодавство, яке вимагає від партій висувати кандидатами певну кількість жінок. Відповідно за наявності політичної волі розробники можуть запровадити гендерні квоти у будь-якій виборчій системі: мажоритарній, пропорційній, змішаній.

4. Внутрішньопартійна політика.

Політичні партії можуть встановлювати гендерні квоти без законодавчого забезпечення. Це можливо у результаті громадського тиску жіночого електорату на партійну еліту. Прикладом цього можуть бути скандинавські країни, які мають успішний досвід впровадження гендерних квот. Ідея впровадження не відразу мала позитивне сприйняття громадськості. Однак енергійна роз'яснювальна кампанія жіночого руху сприяла глибшому розумінню масштабів і характеру дискримінації за ознакою статі, а також необхідністю її ліквідації в інтересах усього суспільства з допомогою позитивної дискримінації.

5. Введення квот у партійне законодавство.

Досягти гендерної рівності в політичній сфері суспільства можна шляхом запровадження гендерних квот у законодавство про політичні партії. Зміни мають бути внесені і до Закону України «Про політичні партії України» та інших законодавчих актів. Даний закон вже існує від 8 вересня 2005 року «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», хоча в даному законі є недоліки, однак його існування є позитивом [1, 11, 17].

Отже, на основі вищесказаного та проаналізованого матеріалу, можна зазначити наступне:

- поняття гендерної рівності в політиці є досить актуальним в сучасному світі, оскільки знаменує повноцінний вияв демократичних ідей та ефективний розвиток соціального партнерства між чоловіками та жінками у системі управління суспільством;

- найбільш ефективною системою збалансування представництва жінок та чоловіків у політичній сфері є практика позитивної дискримінації, яка досить ефективно сприяє збільшенню жінок у політиці;

- важливу роль у досягненні гендерної рівності має відігравати формування позитивної громадської думки щодо необхідності її впровадження. Шляхи реалізації – просвітницька робота, введення гендерного компоненту в систему освіти.

Гендерна рівність – це важливий показник якості демократії. Гендерна рівність на рівні прийняття політичних рішень підвищує такі демократичні норми, як рівність можливостей чоловіків та жінок, їх представництво в органах державної влади, а отже, спільну відповідальність за подальший розвиток суспільства. Ефективним засобом вирішення проблеми зміни стереотипів можуть бути засоби масової інформації (ЗМІ), оскільки вони суттєво впливають на суспільну свідомість. Винятково важливою є роль держави та політичних сил, адже вони зацікавлені у підтримці жінок при ухваленні політичних та інших життєво важливих для нації рішень.

Використана література:

1. В Україні існує гендерна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.civicua.org/12/01/2007.

2. М. Пірси, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька / Гендерні аспекти державної служби: монографія [Текст] / М. Пірси, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; За ред. Б. Кравченка. – Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335 с.

3. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві // матеріали дослідження. Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України. – К. – 2008. – 143 с.

4. Грицяк Н. Теоретичні засади гендерної політики [Текст] / Н. Грицяк // Вісник національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 326-327.

5. Добржанська І. Гендерні проблеми політичних відносин в Україні [Електронний ресурс] / І. Добржанська. – Режим доступу: <http://postua.info/dobrzanska.htm>.

6. Жеребкіна І. Фемінізм і сучасна філософія [Текст] / І. Жеребкіна // Новий Образ. – 1997. – № 1. – С. 5.

7. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України / За ред. Яни Сверлюк та Світлани Оксамитної // За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ. НаУКМА 7 жовтня 2005 року. – К.: Атіка, 2006. – 272 с.
8. Здравомыслова Е. А., Темкина А. А. Социальное конструирование гендера: феменистическая теория [Текст] / А. Е. Здравомыслова, А. А. Темкина // Введение в гендерные исследования: Учебное пособие: в 3-х ч. – Харьков, СПб., 2001. – Ч.1. – С. 161.
9. Малышева М. Современные патриархат [Текст] / М. Малышева – М., 2003. – С. 7.
10. Мозер Р. Дж. Влияние избирательных систем на представительство женщин в посткоммунистических государствах [Электронный ресурс] / Р. Дж. Мозер. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/win/books/genderpolicy/mooser.htm#9>. – Назва з екрана.
11. Парламентські слухання на тему «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» [Електронний ресурс] / Режим доступу: // www.portal.rada.gov.ua/control/
12. Политология: хрестоматия / Сост. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000. – 843 с.
13. Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию [Текст] / В. П. Пугачев, А. И. Соловьев – М.: АСПЕКТ ПРЕСС, 2001. – С. 21.
14. Рябов С. Г. Політичні вибори [Навчальний посібник] / С. Г. Рябов – Київ: Тандем, 1998. – 96 с. – С. 32.
15. Степанова Н. М. Политика гендерного равенства в скандинавских странах [Электронный ресурс] // Гендерная реконструкция политических систем. – СПб.: ИСПГ – Алетея, 2003. – Режим доступа: www.owl.ru.
16. Титова Т. Гендер кризъ призму буденности (жіночий аспект) // Соціальна політика і соціальна робота / Т. Титова – 1999. - № 3-4 (11-12). – С. 157
17. Як забезпечити гендерну рівність у політиці [Електронний ресурс] // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень – 2007. - № 364. – Режим доступу: <http://www.pasos.org/content/doenload>.
18. Ярош. О. Впровадження гендерного підходу у політичну систему України // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей / О. Ярош – Чернівці: Рута, 2005. – Т. 10. – 496 с. – С. 383-389.
19. Ballington J/ Enquality in Politics: A Survey of Women and Men in Parlaments // Inter-Parliamentary Union. - № 54 - 2008
20. Matland R. E. The Contagion of Women Candidates in Single Member and Multi-Member Districts / R. E. Matland, D.T. Studlar // journal of Politics. – 2009. - № 58 (3). – P. 709-733

Карнаух А. А., Янковская А. А. Проблемы гендерного равенства в избирательной системе Украины

В статье анализируются основные проблемы развития и функционирования гендерного равенства в избирательной системе. Рассматриваются актуальные вопросы гендерной политики государства, анализируются основные причины и предпосылки гендерного дисбаланса в обществе, в частности в политической сфере.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерное квотирование, гендерная политика, гендерная демократия, избирательные системы, выборы.

Karnaukh A., Yankovska A. Problems of gender equality in the electoral system of Ukraine

This article analyzes the main problems of development and operation of gender equality in the electoral system. We consider the current gender policy, analyzes the causes and preconditions of gender imbalances in society, particularly in the political sphere.

Keywords: gender, gender equality, gender quotas, gender policy, gender democracy, electoral systems, elections.